

UTJECAJ "PROGRAMA STRUKTURIRANIH IGARA" NA PROMJENE SOCIOMETRIJSKOG POLOŽAJA UČENIKA S POSEBNIM POTREBAMA

SUNČICA DALIĆ PAVELIĆ*, REA FULGOSI MASNJAK**, ZRINJKA STANČIĆ**

Primljeno: travanj 2003.
Prihvaćeno: svibanj 2003.

Izvorni znanstveni rad
UDK: 376.4

Osnovna namjera ovog rada bila je utvrditi utjecaj "Programa strukturiranih igara" na sociometrijski položaj učenika s posebnim potrebama s obzirom na spol. Ispitivanje je provedeno u dvije osnovne škole na području grada Zagreba na uzorku od 1144 učenika (N=570 učenika u eksperimentalnoj i N=574 u kontrolnoj skupini) od četvrtog do osmog razreda. Skupine su izjednačene po dobi, spolu, broju integriranih učenika u razrede, stručnoj spremi majke. "Program strukturiranih igara" sastoji se od dvadeset igraonica podijeljenih u pet skupina igara ("Isti ali drukčiji", "Igre upoznavanja", "Igre za bolju povezanost u skupini", "Igre za bolje socijalno učenje", "Igra za kraj"). Eksperimentalna skupina učenika (N=570) tijekom pet mjeseci je bila uključena jedan put na tjedan po 1 sat (ukupno 20 sati) u eksperimentalni "Program strukturiranih igara". Kontrolna skupina učenika (N=574) nije bila obuhvaćena. Sociometrijski položaj učenika s posebnim potrebama ispitan je Sociometrijskim testom (Jenings, Moreno, 1962.) na uzorku 63 učenika s posebnim potrebama eksperimentalne i kontrolne skupine. Rezultati pokazuju da različite radionice tog Programa imaju različit utjecaj na promjene sociometrijskog položaja učenika s posebnim potrebama s obzirom na spol.

Key words: sociometric position, pupil of special needs, the structured games program

Uvod

Sociometrijski položaj učenika s posebnim potrebama važan je pokazatelj uspjeha njihova uključivanja u redovni sustav odgoja i obrazovanja. Cilj uspješne integracije nije samo fizička integracija nego i prihvaćanje i pripadanje razrednoj zajednici. Autorica Stančić, Z. (1989.) ističe da s polaskom u školu mijenja uloga i status djeteta jer pred njegovim ponašanjem stoje novi zahtjevi i očekivanja. U skupini vršnjaka u razrednoj zajednici razvija se složena dinamika s problemima statusa i uloga u odnosima među skupinama. Uzme li se u obzir činjenica da je to dob kad se stječu prva trajnija poznanstva, može se potpunije spoznati priroda i važnost utjecaja vršnjaka u razrednoj zajednici na socijalizaciju ličnosti. Zvonarević (1989.) ističe da socijalni kontakti s vršnjacima u razrednoj zajednici, i

izvan nje čine važan element za usvajanje svjetonazora i pružaju mogućnost da dijete vlastitom aktivnošću stvara (ili ne stvara) određeni položaj i prilike.

Postoje mnogobrojna istraživanja (u inozemstvu i kod nas) koja se bave problematikom sociometrijskog položaja učenika s posebnim potrebama u integracijskim uvjetima. U mnogim se istraživanjima pokazalo da sociometrijski položaj učenika s posebnim potrebama u znatnoj mjeri ovisi o vrsti oštećenja. Tako je taj položaj učenika s tjelesnom invalidnošću znatno povoljniji od sociometrijskog položaja učenika s lakom mentalnom retardacijom (Wiberly, Summers prema Cruickshank, 1959.). Gottlieb i Davis (1973.) ispitali su prihvaćenost mentalno retardiranih učenika kao partnera u igri te su utvrdili da su oni značajno rjeđe odabirani. Tako dobivene rezultate autori objašnjavaju činjeni-

* Škola Mate Lovraka, Zagreb

** Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

com da djeca bez teškoća u razvoju zapažaju smanjene sposobnosti svojih suučenika s mentalnom retardacijom., te da to utječe na stupanj njihove prihvaćenosti. Ballard i suradnici (1979; prema Leyser, Gottlieb, 1980.) utvrdili su da se socijalni status djece s teškoćama u razvoju izražen sociometrijskim položajem poboljšava njihovom suradnjom s ostalom djecom izvan nastave. Sekord i Bekamann (prema Leyser, Gottlieb, 1980.) dolaze do zaključka da pojačana interakcija dovodi do smanjenja predrasuda. Istraživanja u kojima su organizirani susreti s osobama s teškoćama u razvoju pokazala su da sam kontakt ne može utjecati na mijenjanje stavova. Nadalje, pružanje informacija o osobama s teškoćama u razvoju sredstvima javnog priopćavanja ne utječe znatno na postojeće stavove (Fulgosi Masnjak, 1989.). Mnogobrojni autori smatraju da je potrebno ujediniti informiranje i susrete kako bi se ublažile predrasude i omogućilo optimalno uključenje u redovne uvjete života i rada. Jenkinson, (1983.) je u svom istraživanju ispitivao sociometrijski položaj djece s lakom mentalnom retardacijom te utjecaj ponašanja i sposobnosti o kojima ovisi hoće li ih vršnjaci prihvatiti. Ispitano je 19-ero djece koja su pohađala 10 razreda redovne škole (6 djevojčica i 13 dječaka). Djeca bez smetnji u razvoju birala su troje djece s kojom bi se igrala, družila ili željela sjediti u klupi. Rezultati su pokazali da su djeca s mentalnom retardacijom imala puno lošiji sociometrijski položaj od djece bez teškoća u razvoju. Ackerman i Howes (1986.) ispitivali su povezanost sociometrijskog položaja učenika u školi i izvan školskih aktivnosti. Njihovi rezultati pokazuju da ta veza nije izravna. Naime, učenici s teškoćama koji su prihvaćeni u školi, nisu mnogo pozivani na igru s drugima izvan škole. To se istraživanje čini posebno važnim s obzirom da pruža podatke o valjanosti rezultata sociometrije, ukazujući na potrebu razlikovanja položaja učenika u razredu od istog u drugim socijalnim aktivnostima. Istraživanja švicarskih autora Haeblerin, Bless, Moser, Klaghofer (1991.) o integraciji djece s teškoćama u učenju u uvjetima redovne škole

upozoravaju na sljedeće značajke položaja tih učenika: oni su često su neprihvaćeni; slabije su socijalno integrirani u usporedbi s vršnjacima; svoje sposobnosti ocjenjuju negativnije nego njihovi vršnjaci u razredu i bolje nego učenici u posebnim razredima. Rezultati istog istraživanja pokazuju da integrirani učenici bolje napreduju (područje znanja, iskustava) nego učenici u posebnim razredima. Na drugoj strani, oni su neuspješni u nastojanjima za ostvarivanjem odgovarajuće emocionalne, osobne i socijalne integracije.

Istraživanje integracije djece usporenog kognitivnog razvoja u redovne razrede osnovne škole provedeno u Švedskoj Sonnander, Emanuelsson i Kebbon (1993., prema Kiš Glavaš, 1999.), također upućuje na nepovoljan položaj te djece, posebno djevojčica, u redovnim razredima. Rezultati dosadašnjih istraživanja pokazuju da su djeca s posebnim potrebama u velikoj mjeri spremna za integraciju, te da je do danas zajamčena njihova fizička integracija. Oni pokazuju da je dosadašnja edukacijska politika dala pozitivne rezultate, i da je sada prijeko potrebno istražiti socijalne uvjete integracije kako bi se stvorili što povoljniji uvjeti za stvarni prihvrat tih učenika.

Cilj rada

Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi hoće li se promijeniti sociometrijski položaj učenika s posebnim potrebama za aktivnosti zajedničkog učenja, sjedenja i provođenja slobodnog vremena u razrednoj zajednici pod utjecajem "Programa strukturiranih igara" s obzirom na spol.

Iz postavljenog cilja izvedena je sljedeća hipoteza:

H1. Program strukturiranih igara statistički će značajno različito utjecati na poboljšanje sociometrijskog položaja učenika i učenica s posebnim potrebama za aktivnosti zajedničkog učenja, sjedenja i provođenja slobodnog vremena u razrednoj zajednici.

Metode rada

Uzorak ispitanika

Uzorak učenika u ovom ispitivanju ukupno čini 1144 učenika dviju redovnih osnovnih škola s područja Grada Zagreba. Obuhvaćeni su učenici od četvrtog do osmog razreda, oba spola. Od ukupnog broja ispitanika 570 čini eksperimentalnu a 574 kontrolnu skupinu. U eksperimentalnoj skupini sudjelovalo je 267 učenica (47%) i 303 učenika (53%), a u kontrolnoj 284 učenice (49%) i 290 učenika (51%). Osnovni je uvjet za odabir razreda bio da je u njima integriran barem jedan učenik s posebnim potrebama. U eksperimentalnoj skupini najviša dob je 18.7 godina, a najniža 9.6 godina. Prosječna je dob učenika eksperimentalne skupine 12.2 godine. U kontrolnoj je skupini najviša dob učenika 15.1 godina, a najniža 9.5 godina, a prosječna dob učenika kontrolne skupine 12.0 godina. Prema izračunatom Hi-kvadrat testu razlika u broju učenika po razredima nije statistički značajna, stoga eksperimentalnu i kontrolnu skupinu možemo smatrati ekvivalentnima po broju. Skupine su izjednačene i po dobi, spolu, broju integriranih učenika u razredu, te po stručnoj spremi majki.

Učenici eksperimentalne skupine bili su uključeni u "Program strukturiranih igara". Promjenive sociometrijskog položaja pod utjecajem "Programa strukturiranih igara" promatrale u odnosu na 63 učenika s posebnim potrebama-specifične teškoće u učenju (N eksperimentalne=27; 17 dječaka i 10 djevojčica; N kontrolne=36, 23 dječaka i 13 djevojčica). Učenici s posebnim potrebama potpuno su integrirani u redovna razredna odjeljenja četvrtih, petih, šestih, sedmih i osmih razreda dviju škola. Kriterij za odabir uzorka učenika s posebnim potrebama bio je da učenici imaju rješenje o prilagođenom programu.

Mjerni instrument

U istraživanju je primijenjen sociometrijski test (Moreno, 1962.; Jennings, 1984.) kojim se tehnikom nominiranja vršnjaka utvrđuje odnos među vršnjacima u različitim socijalnim situacijama kao što su sjedenje u klupi, druženje izvan

škole i učenje. Učenicima se postavljaju sljedeća pitanja:

1. "S kojim bi učenikom iz svog razreda najviše želio sjediti u klupi?"
2. "S kojim učenikom iz svog razreda uopće ne bi želio sjediti u klupi?"
3. "S kojim bi se učenikom iz svog razreda najviše želio družiti izvan škole?"
4. "S kojim se učenikom iz svog razreda uopće ne bi želio družiti izvan škole?"
5. "S kojim bi učenikom iz svog razreda najviše želio učiti?"
6. "S kojim učenikom iz svog razreda uopće ne bi želio učiti?"

Za svako pitanje dijete navodi tri učenika (ograničen izbor) s kojima želi ili ne želi sudjelovati u predloženim aktivnostima. U postupku obrade posebno se prebroji broj prihvaćanja i broj odbijanja pojedinog djeteta s abecednog popisa razreda za svaku od tri aktivnosti: sjedenje u klupi, druženje nakon škole i učenje. Potom je od broja prihvaćanja potrebno oduzeti broj odbijanja, čime se dobije rezultat djeteta za svaku pojedinu sociometrijsku situaciju. Na osnovi dobivenih rezultata, od najvišeg pozitivnog prema najnižem, radi se novi popis učenika u razredu koji određuje njihovu rang poziciju. Za svaku sociometrijsku situaciju, u ovom slučaju sjedenje u klupi, druženje nakon škole i učenje, izrađuje se poseban popis prema rangu. Niži rang predstavlja bolji sociometrijski položaj učenika. Prvi učenik na tom popisu ima najbolji rang. Učenici s istim rezultatima poredaju se po abecedi, a njihovi se rangovi zbroje i podijele s brojem rezultata iste vrijednosti.

Način provođenja ispitivanja

Ispitanici eksperimentalne skupine bili su uključeni dvadeset tjedana jedan sat na tjedan u "Program strukturiranih igara" koji je pomogao da bolje upoznaju integrirane vršnjake. U radu su primjenjivane originalne i modificirane strukturirane igre.

Sociometrijski test proveden je u cjelini u četiri vremenske točke (inicijalno, iza sedme

radionice, iza trinaeste radionice te finalno, iza svih radionica).

Program strukturiranih igara (dalje *Program*) sastoji se od dvadeset radionica, podijeljenih u

pet skupina. Cilj je svih radionica međusobno bolje upoznavanje učenika jednog razreda, a posebno bolje upoznavanje učenika s posebnim potrebama.

Tablica 1. "Program strukturiranih igara"

redni broj	Područje i naziv igara i autori	Vremenska točka
		Inicijalna
I	Isti, ali drukčiji, Dalić Pavelić S.	
II	Igre upoznavanja	
1	Predstavljanje, Dalić Pavelić S.	
2	Imena – sposobnosti, Bunčić i sur.	
3	Uzajamno upoznavanje, Bunčić i sur.	
4	Sve stane u moje džepove, Bunčić i sur.	
5	Igra imenima, Bunčić i sur.	
6	Osobni grbovi, Priručnik za učitelje...	
		druga
III	Igre za bolju povezanost u skupini	
1	Grupni nadimak, Bunčić i sur.	
2	Godišnja doba, Bunčić i sur.	
3	Mali dar svakome, Bunčić i sur.	
4	Slaganje mozaika, Bunčić i sur.	
5	Hodao bih kilometrima, Bunčić i sur.	
6	Magnet, Gash Coffey	
		treća
IV	Igre za bolje socijalno učenje	
1	Deset godina poslije, Bunčić i sur.	
2	Photo brainstorm – što utječe na moje zadovoljstvo, Bunčić i sur.	
3	Tehnika crtanja i pisanja, Gash, Coffey	
4	Crtam priču, Bunčić i sur.	
5	Robna kuća, Bunčić i sur.	
6	Slušanje u parovima, Gash, Coffey	
V	Igra za kraj, gash, Coffey	
		finalna

"Program strukturiranih igara", sastojao se od dvadeset radionica, koje su podijeljene u pet skupina. Tijekom prve radionice "Isti ali drukčiji", učenici bez teškoća u razvoju su se vlastitim iskustvom upoznavali s pojmovima posebne potrebe, teškoće u razvoju i učenici

sposobnim potrebama. Ova se je igraonica provodila u prvom tjednu rada, u školskoj dvorani kako bi se učenici mogli slobodno kretati. Drugi skup radionica "Igre upoznavanja" imale su za cilj da učenici bez teškoća u razvoju zapamte imena sudionika, njihove hobije, da se

povučeni i pasivni članovi uključe u razrednu zajednicu, da se stvori povjerenje među njima, te da se učenici s posebnim potrebama aktivno uključe u stvaranje razredne klime u situaciji igre i druženja neopterećeni učenjem i svladavanjem gradiva. Treći skup radionica "Igre za bolju povezanost u skupini", imale su za cilj osvješćivanje odnosa prema samome sebi, upoznavanje i stvaranje grupne povezanosti, kao i razvoj suradnje i povjerenja. Četvrti skup radionica pod nazivom "Igre za bolje socijalno učenje" sastojao se od igara kroz koje su učenici učili kako ostvariti što kvalitetnije međusobne odnose, te utjecati na učenike bez posebnih potreba da kroz naučeno i vlastitom inicijativom, neopterećeni predrasudama stvaraju odnose s učenicima "drukčijima" od njih. Peta radionica pod nazivom "Igra za kraj" sastojala se je od jedne igre kojoj je cilj bio izražavanje mišljenja o igraonicama i vlastitom napretku. Učenici su pismeno iznosili svoja mišljenja o radionicama, svoja pozitivna i negativna iskustva, te prijedloge ili poruke za kraj. Sve što su učenici napisali, zajednički je pročitano, prodiskutirano i stavljeno na pano.

Radionice su se provodile u razredima ili u športskoj dvorani i trajale su od 50 do 60 minuta. Učenici su dolazili na radionice izvan školske nastave ili su se one provodile na satovima razrednika.

Metode obrade podataka

Statističkom smo obradom željeli utvrditi je li eksperimentalno proveden "Program strukturiranih igara" utjecao na promjenu sociometrijskog položaja učenika s posebnim potrebama koji su integrirani u redovne razrede osnovne škole, te ako je zanimalo nas je kakav je bio taj utjecaj, odnosno je li bio različit s obzirom na spol ispitanika. Dobiveni podaci obrađeni su metodama deskriptivne statistike, promjene od inicijalnog do finalnog ispitivanja u eksperimentalnoj i kontrolnoj skupini uspoređivane su dvosmjernom analizom varijance, pri čemu su promjene od ini-

cijalnog do finalnog ispitivanja utvrđene obrascem za zavisne uzorke. Kako bi se ustanovilo koje su razlike među skupinama odgovorne za dobivene razlike, testirali smo ih post hoc testom.

Rezultati i diskusija

Rezultati sociometrijskog ispitivanja za eksperimentalnu i kontrolnu skupinu djevojčica i dječaka s posebnim potrebama za aktivnost zajedničkog sjedenja u četiri vremenske točke

Iz Tablice 2. vidljiva je razlika promjene u sociometrijskom položaju za aktivnost zajedničkog sjedenja koja ima tendenciju stalnog pada (u obje skupine – dječaci i djevojčice) u sve četiri točke, što upućuje na sve bolji sociometrijski položaj učenika s posebnim potrebama obaju spolova. Iz Tablice 2. vidi se pozitivan pomak sociometrijskog položaja za aktivnost zajedničkog sjedenja za eksperimentalnu skupinu dječaka s posebnim potrebama između inicijalne i druge vremenske točke ispitivanja, između druge i treće vremenske točke ispitivanja, te između inicijalne i finalne vremenske točke ispitivanja, odnosno nakon što je proveden cijeli Program. Rezultati su slični i za promjene sociometrijskog položaja učenica s posebnim potrebama za aktivnost zajedničkog sjedenja (Tablica 2.). Vrijednosti aritmetičkih sredina pokazuju da je pod utjecajem igara iz Programa strukturiranih igara došlo do pozitivnih promjena sociometrijskog položaja učenica s posebnim potrebama eksperimentalne skupine za aktivnost zajedničkog sjedenja.

Objek kontrolne skupine s obzirom na spol imaju tendenciju nepromjenjivosti sociometrijskog položaja za aktivnost zajedničkog sjedenja što upućuje na zaključak da je za promjenu tog položaja uz fizičku integraciju važan i dodatni rad s učenicima. Rezultati analiza varijance*** ($p=0.001$) pokazuju da Program različito utječe na promjene sociometrijskog položaja učenika s posebnim potrebama s obzirom na spol za aktivnost zajedničkog sjedenja. Nakon što su analizom varijance utvrđene statistički značajne prom-

Tablica 2. Aritmetičke sredine i standardne devijacije sociometrijskog položaja učenika s posebnim potrebama za aktivnost zajedničkog sjedenja u odnosu na spol za eksperimentalnu i kontrolnu skupinu u četiri vremenske točke

	S1		S2		S3		S4		NUSPP
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	
K - M	21.43	3.98	21.56	4.03	21.43	4.15	21.52	4.05	23
E - M	21.94	4.13	20.88	4.18	19.88	4.15	19.17	4.54	17
K - Ž	22.53	3.23	23.00	3.48	22.76	3.63	23.00	3.48	13
E - Ž	20.60	7.54	19.50	6.83	16.90	6.40	16.20	6.51	10

Legenda

- K-M – kontrolna skupina dječaka s posebnim potrebama
- E-M – eksperimentalna skupina dječaka s posebnim potrebama
- K-Ž – kontrolna skupina djevojčica s posebnim potrebama
- E-Ž – eksperimentalna skupina djevojčica s posebnim potrebama
- M – aritmetička sredina
- SD – standardna devijacija
- S1 – prva vremenska točka sociometrijskog ispitivanja za aktivnost zajedničkog sjedenja
- S2 – druga vremenska točka sociometrijskog ispitivanja za aktivnost zajedničkog sjedenja
- S3 – treća vremenska točka sociometrijskog ispitivanja za aktivnost zajedničkog sjedenja
- S4 – četvrta vremenska točka sociometrijskog ispitivanja za aktivnost zajedničkog sjedenja
- NUSPP – broj učenika s posebnim potrebama

jene proveden je Sheffeov *post hoc* test*** kako bi se ustanovilo koje su igre odgovorne za te promjene. Statistički značajne razlike promjena sociometrijskog položaja eksperimentalne skupine učenika s posebnim potrebama dogodile su se između druge i treće vremenske točke ispitivanja. U tom su se vremenskom periodu provodile igre trećeg skupa "Igre za bolju povezanost u skupini" kojima se razvija suradnja, povjerenje i povezanost. Promjene su se dogodile u udaljenijim točkama ispitivanja kada se proveo veći broj radionica (druga i četvrta vremenska točka), te nakon što je proveden čitav Program, odnosno između inicijalne i finalne točke ispitivanja. S obzirom na to da su učenice s posebnim potrebama nakon provođenja Programa statistički značajno češće birane u aktivnosti zajedničkog sjedenja, djelotvornost možemo pripisati igrama trećeg skupa ("Igre za bolju povezanost u skupini").

U kontrolnoj skupini učenika s posebnim potrebama u sve četiri vremenske točke ispitivanja nije došlo do statistički značajnih razlika promjena sociometrijskog položaja za aktivnost zajedničkog sjedenja. Ovi rezultati upućuju na zaključak da fizička integracija učenika s posebn-

im potrebama u redovne razrede nije dovoljna da bi došlo do poboljšanja njihova sociometrijskog položaja. Poboljšanju njihova položaja pridonosi i dodatan stručni rad koji je u ovom radu predstavljen u *Programu strukturiranih igara*.

Nakon provedenog *Post hoc* testa*** i za eksperimentalnu skupinu učenika (dječaka) dobili smo da su se statistički značajne razlike promjena za aktivnost zajedničkog sjedenja dogodile između inicijalne i druge vremenske točke ispitivanja, odnosno nakon provođenja radionice *Istali drukčiji* kojima su se učenici bez teškoća upoznali s pojmom "posebne potrebe" te vlastitim iskustvom doživjeli što znači biti gluhi, nagluhi, slijepi, slabovidni, imati teškoće u učenju i nakon šest kreativnih radionica drugog skupa *Igre za upoznavanje*, u kojima su se učenici imali prilike bolje upoznati; između druge i treće vremenske točke ispitivanja kada se proveo i treći skup igara *Igre za bolju povezanost u skupini*, kojima se ostvaruje razredno povjerenje; te između inicijalne i finalne vremenske točke ispitivanja sociometrijskog položaja za aktivnost zajedničkog sjedenja, odnosno nakon provođenja cijelog Programa. Promatramo li promjenu sociometrijskog položaja

ja za aktivnost zajedničkog sjedenja između treće i finalne vremenske točke ispitivanja, vidimo da je došlo do pozitivnih promjena sociometrijskog položaja za aktivnost zajedničkog sjedenja. Te promjene sociometrijskog položaja nisu statistički značajne, što možemo pripisati petomjesečnom trajanju *Programa*, zasićenju i slabljenju motivacije učenika za aktivnim sudjelovanjem u radionicama.

U kontrolnoj skupini učenika (dječaka) s posebnim potrebama nije došlo ni do kakvih statistički značajnih promjena položaja ranga za aktivnost zajedničkog sjedenja. Kako se u kontrolnoj skupini nije provodio nikakav dodatni oblik rada s učenicima, možemo zaključiti da samo fizička integracija ne dovodi do poboljšanja

sociometrijskog položaja učenika s posebnim potrebama.

Kao što smo mogli vidjeti iz opisanih rezultata na statistički značajne promjene sociometrijskog položaja učenika s posebnim potrebama za aktivnost zajedničkog sjedenja utječu igre trećeg skupa koje razvijaju povjerenje u skupini (*Igre za bolju povezanost u skupini*). Na statistički značajne promjene sociometrijskog položaja učenika s posebnim potrebama za aktivnost zajedničkog sjedenja utječe prva radionica *Isti ali drukčiji*, te radionice drugog skupa *Igre upoznavanja* (između prve i druge vremenske točke) i igre trećeg skupa *Igre za bolju povezanost u skupini* (između druge i treće vremenske točke).

Tablica 3. Aritmetičke sredine i standardne devijacije sociometrijskog položaja učenika s posebnim potrebama za aktivnost učenja u odnosu na spol za eksperimentalnu i kontrolnu skupinu u četiri vremenske točke

	S1		S2		S3		S4		NUSPP
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	
K-M	21.39	3.97	21.39	4.04	21.30	4.08	21.34	4.02	23
E-M	21.71	5.31	20.76	5.38	20.35	5.33	19.94	4.55	17
K-Ž	23.85	3.65	23.77	3.52	23.69	3.52	23.85	3.72	13
E-Ž	18.40	7.68	17.60	7.20	16.70	7.17	16.00	7.04	10

Legenda

K-M – kontrolna skupina dječaka s posebnim potrebama

E-M – eksperimentalna skupina dječaka s posebnim potrebama

K-Ž – kontrolna skupina djevojčica s posebnim potrebama

E-Ž – eksperimentalna skupina djevojčica s posebnim potrebama

M – aritmetička sredina

SD – standardna devijacija

U1 – prva vremenska točka sociometrijskog ispitivanja za aktivnost zajedničkog učenja

U2 – druga vremenska točka sociometrijskog ispitivanja za aktivnost zajedničkog učenja

U3 – treća vremenska točka sociometrijskog ispitivanja za aktivnost zajedničkog učenja

U4 – četvrta vremenska točka sociometrijskog ispitivanja za aktivnost zajedničkog učenja

NUSPP – broj učenika s posebnim potrebama

N – broj ispitanika

Rezultati sociometrijskog ispitivanja za eksperimentalnu i kontrolnu skupinu djevojčica i dječaka s posebnim potrebama za aktivnost zajedničkog učenja u četiri vremenske točke

Iz Tablice 3. vidljivo je da učenice s posebnim potrebama eksperimentalne skupine imaju nešto

bolji sociometrijski položaj za aktivnost *zajedničko učenje* u odnosu na učenike (dječaci) s posebnim potrebama eksperimentalne skupine, s time da razlika promjena sociometrijskog položaja ima tendenciju stalnog pada u obje skupine (dječaka i djevojčica) u sve četiri točke, što upućuje na poboljšanje sociometrijskog položaja.

Iz toga možemo zaključiti da usprkos nešto lošijem položaju u inicijalnoj točki ispitivanja dječaka eksperimentalne skupine *Program strukturiranih igara* ima podjednak utjecaj na pozitivnu promjenu sociometrijskog položaja za aktivnost učenja učenika s posebnim potrebama obaju spolova.

Promjene sociometrijskog položaja kontrolne skupine učenika s posebnim potrebama su gotovo nepostojeće. Takav rezultat upućuje da nedostatak dodatnog rada s učenicima bez teškoća obaju spolova, jer samo fizička integracija ne dovodi do pozitivne promjene sociometrijskog položaja učenika s posebnim potrebama.

Rezultati analize varijance*** ($p=.199$) pokazuju da *Program strukturiranih igara* podjednako utječe na promjenu sociometrijskog položaja za aktivnost učenja i djevojčica i dječaka s posebnim potrebama.

Rezultati sociometrijskog ispitivanja za eksperimentalnu i kontrolnu skupinu djevojčica i dječaka s posebnim potrebama za aktivnost zajedničkog provođenja slobodnog vremena u četiri vremenske točke

Iz Tablice 4., koja prikazuje aritmetičke sredine i standardne devijacije za odabir učenika s posebnim potrebama za aktivnost provođenja slobodnog vremena, vidljivo je da razlika promjena sociometrijskog položaja za aktivnost zajedničkog provođenja slobodnog vremena ima tendenciju stalnog pada u obje skupine (dječaci i djevojčice) u četiri vremenske točke, što upućuje na sve bolji sociometrijski položaj učenika s posebnim potrebama (i dječaka i djevojčica). Vrijednosti aritmetičkih sredina kontrolne skupine učenika s posebnim potrebama, (Tablica 4.) imaju tendenciju nepromjenjivosti sociometrijskog položaja učenika i učenica s posebnim

Tablica 4. Aritmetičke sredine i standardne devijacije sociometrijskog položaja učenika s posebnim potrebama za aktivnost zajedničkog provođenja slobodnog vremena u odnosu na spol za eksperimentalnu i kontrolnu skupinu u četiri vremenske točke

	V1		V2		V3		V4		NUSP
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	
K-M	18.78	7.42	18.78	7.42	18.78	7.37	18.82	7.32	23
E-M	21.11	5.64	19.82	5.69	19.05	5.53	18.82	5.37	17
K-Ž	21.38	5.76	21.13	5.62	21.98	5.78	21.53	5.91	13
E-Ž	20.40	5.83	19.20	6.32	17.30	5.35	16.10	5.85	10

Legenda

K M – kontrolna skupina dječaka s posebnim potrebama

E M – eksperimentalna skupina dječaka s posebnim potrebama

K Ž – kontrolna skupina

E Ž – eksperimentalna skupina djevojčica s posebnim potrebama

M – aritmetička sredina

SD – standardna devijacija

V1 – prva vremenska točka sociometrijskog ispitivanja za aktivnost zajedničkog provođenja slobodnog vremena

V2 – druga vremenska točka sociometrijskog ispitivanja za aktivnost zajedničkog provođenja slobodnog vremena

V3 – treća vremenska točka sociometrijskog ispitivanja za aktivnost zajedničkog provođenja slobodnog vremena

V4 – četvrta vremenska točka sociometrijskog ispitivanja za aktivnost zajedničkog provođenja slobodnog vremena

NUSPP – broj učenika s posebnim potrebama

potrebama za aktivnost zajedničkog provođenja slobodnog vremena. Ti rezultati govore u prilog dodatnog rada, kakav je proveden u sklopu *Programa*, a utemeljen je na načelima strukturiranih igara, s učenicima bez teškoća sa svrhom poboljšanja sociometrijskog položaja učenika i učenica s posebnim potrebama za aktivnost zajedničkog provođenja slobodnog vremena.

Rezultati analiza varijance*** ($p=.000$) pokazuju da *Program* različito utječe na promjene sociometrijskog položaja učenika s posebnim potrebama eksperimentalne skupine u usporedbi s učenicima s posebnim potrebama eksperimentalne skupine za aktivnost zajedničkog provođenja slobodnog vremena.

Nakon što su utvrđene statistički značajne promjene u odabiru učenika i učenica s posebnim potrebama za aktivnost zajedničkog provođenja slobodnog vremena proveden je Sheffeov *post hoc* test*** kako bi se utvrdilo u kojim su vremenskim točkama te promjene ranga statistički značajne.

Rezultati *Post hoc* testa*** provedenog za eksperimentalnu skupinu učenica s posebnim potrebama pokazali su da su se statistički značajne razlike promjena položaja za aktivnost zajedničkog provođenja slobodnog vremena dogodile između inicijalne i druge vremenske točke ispitivanja, kad su se provodile radionice *Isti ali drukčiji*, kojom su se učenici upoznavali i vlastitim iskustvom upoznavali i doživljavali pojmove gluhoća, naglušost, sljepoća, slabovidnost, motorički poremećaji, teškoće u učenju i igre drugog skupa *Igre upoznavanja*, gdje su učenici u šest kreativnih radionica (*Predstavljanje*, *Imena-sposobnosti*, *Uzajamno upoznavanje*, *Sve stane u moje džepove*, *Igra imenima* i *Osobni grbovi*) imali priliku nešto više reći o sebi te bolje upoznati suučenike. Statistički značajne pozitivne promjene u sociometrijskom položaju učenica za aktivnost zajedničkog provođenja slobodnog vremena uočavamo između druge i treće vremenske točke ispitivanja kad su se u sklopu *Programa* provodile igre trećeg skupa *Igre za bolju povezanost u skupini*, kojima su učenici u šest radionica (*Grupni nadimak*, *Godišnja doba*, *Mali*

dar svakome, *Slaganje mozaika*, *Magnet*) u manjim skupinama razvijali povjerenje, timski rad, te između treće i finalne vremenske točke ispitivanja, kad su se provodile igre četvrtog skupa, *Igre za bolje socijalno učenje*, kojima su učenici učili primjerenije rješavati neke socijalne situacije, upoznavati druge vlastitim osjećajima i zadnja radionica *Igra za kraj*, kojom su učenici izražavali svoje mišljenje o radionicama. Možemo stoga zaključiti da *Program strukturiranih igara* u cjelini utječe na pozitivnu promjenu sociometrijskog položaja učenica s posebnim potrebama za aktivnost zajedničkog provođenja slobodnog vremena. Za razliku od eksperimentalne skupine, u kontrolnoj skupini učenica s posebnim potrebama u četiri vremenske točke nije došlo do statistički značajnih razlika promjena ranga za aktivnost zajedničkog provođenja slobodnog vremena.

Post hoc test*** proveli smo i za eksperimentalnu skupinu učenika (dječaka) s posebnim potrebama, te smo utvrdili da su se statistički značajne razlike promjena sociometrijskog položaja za aktivnost zajedničkog provođenja slobodnog vremena dogodile između inicijalne i druge vremenske točke ispitivanja nakon što su se provele prva radionica *Isti ali drukčiji*, kojom su se učenici upoznavali i vlastitim iskustvom doživljavali pojmove koji čine pojam "posebne potrebe", te nakon radionica drugog skupa *Igre upoznavanja*, gdje su učenici imali priliku upoznati svoje suučenike. Do statistički značajnih pozitivnih promjena u sociometrijskom položaju učenika s posebnim potrebama za aktivnost zajedničkog provođenja slobodnog vremena dolazi između udaljenijih točaka (inicijalne i treće vremenske točke, druge i finalne vremenske točke ispitivanja), te između inicijalne i finalne točke ispitivanja. S obzirom na tako iznesene rezultate, može se zaključiti da se utjecaj *Programa* na promjene u sociometrijskom položaju učenika s posebnim potrebama može pripisati radionicama između inicijalne i druge vremenske točke ispitivanja (*Isti ali drukčiji*, *Igre za upoznavanje*). Između druge i treće vremenske točke ispitivanja kad se provode radionice koje imaju za cilj razvi-

janje povjerenja u skupini (*Igre za bolju povjerenje u skupini*) nije došlo do statistički značajnih promjena sociometrijskog položaja učenika s posebnim potrebama za aktivnost zajedničkog provođenja slobodnog vremena. Na te su rezultate u najvećoj mjeri utjecali zimski praznici čime je prekinuto kontinuirano provođenje radionica. U kontrolnoj skupini učenika (dječaka) s posebnim potrebama nije došlo do statistički značajnih razlika promjena sociometrijskog položaja za aktivnost provođenja slobodnog vremena u sve četiri vremenske točke što upućuje na zaključak da sama fizička integracija ne dovodi do pozitivne promjene sociometrijskog položaja učenika s posebnim potrebama za aktivnost zajedničkog provođenja slobodnog vremena.

Zaključak

Glavno pitanje na koje je ovaj rad trebao odgovoriti bilo je utječe li "Program strukturiranih igara" na poboljšanje sociometrijskog položaja učenika s posebnim potrebama u uvjetima integracije. Navedeni problemi u integraciji potaknuli su nas da ovim radom pokažemo kako strukturirana igra može mijenjati sociometrijski položaj učenika s posebnim potrebama integri-

ranim u redovne škole. Istraživanje se provodilo na uzorku N=1144 učenika dvije osnovne škole s područja grada Zagreba. Program strukturiranih igara provodio se s eksperimentalnom skupinom (N= 570) tijekom dvadeset sati. Promjene sociometrijskog položaja tijekom i nakon Programa promatrane su na uzorku koji čine učenici s posebnim potrebama (N učenika s posebnim potrebama =63, N eksperimentalne skupine =27, ; 17 dječaka i 10 djevojčica; N kontrolne skupine= 36; 23 dječaka i 13 djevojčica).

"Program strukturiranih igara", sastojao se od dvadeset radionica, koje su podijeljene u pet skupina: "*Isti ali drukčiji*", "*Igre upoznavanja*", "*Igre za bolju povezanost u skupini*", "*Igre za bolje socijalno učenje*" i "*Igra za kraj*". Program se je provodio tijekom dvadeset sati.

Radionice ovog Programa, a kao što se i pretpostavljalo hipotezom H 1., različito su utjecale na promjenu sociometrijskog položaja učenika s posebnim potrebama s obzirom na spol za aktivnosti zajedničkog sjedenja i provođenja slobodnog vremena, dok su radionice iz Programa imale podjednak utjecaj na sociometrijski položaj učenika i učenica za aktivnost zajedničkog učenja, pa se stoga ova hipoteza može samo djelomično prihvatiti.

Literatura

- Ackerman, D.; Howes, C.; (1986.): Sociometric Status And After-School Social activity of Children With Learning Disabilities, *Journal of Learning Disabilities*.
- Bunčić i sur.; (1998.): *Igrom do sebe*, Alineja, Zagreb.
- Cruischanck, W. M.; (1952): *Psychology of Exceptional Children and Youth*, prentice: Hall INC., Engelwood Cliffs, N.J.
- Dalić Pavelić, S.: (2002.): Utjecaj programa strukturiranih igara na promjenu položaja učenika s posebnim potrebama u uvjetima integracije, Magistarski rad, ERF, Zagreb.
- Fulgosi Masnjak, R.; (1989): Efekti različitih modela integracije djece usporenog kognitivnog razvoja-stavovi učenika i roditelja, Magistarski rad, Filozofski fakultet, Zagreb.
- Gottlieb, J., Davis, J.E.: (1973.): Social Acceptance of EMR Children During Overt Behavioral Interactions, *American Journal of Mental Deficiency*, 78.
- Haeblerlin, U., Bless, G., Moser, U., Klaghofer, R.; (1991.): *Die Integration Lern Behinderten*, Ber; Stuttgart; Haupt.
- Jenkinson, J. M.; (1983.): Correlates of Sociometric status Among TMR Children in Regular Classrooms, *American Journal of Mental Deficiency*, 88, 3.
- Kiš Glavaš, L.; (1999.): Promjena stavova učitelja prema integraciji djece usporenog kognitivnog razvoja, *Disertacija*, Zagreb.
- Leyser, Y., Gottlieb, J.; (1980.): Improving the Social Status of Rejected Pupils, *Exceptional Children*, 46.,6.
- Stančić, Z.; (1989.): Sociometrijski položaj učenika usporenog kognitivnog razvoja u redovnim osnovnim školama i neke njegove hipotetičke determinante, *defektologija*, 26, 2.
- Zvonarević, M.; (1989.): *Psihologija*, Školska knjiga, Zagreb.

The influence of the structured games program on the sociometric position of special needs pupil in the regular primary school

Abstract

The main purpose of this study was to state the Programme influences the sociometric position of students with special needs within the class. The evaluation was conducted in two primary schools in Zagreb area, on the sample of 1144 students (N=570 students in experimental and N=574 in control group), from 4th to 8th form. The groups were equal according to age, sex, number of students with special needs and the education of mothers. The Program consisted of 20 workshops divided into five groups ("Similar, but different", "Introduction games", "Group homogeneity games", "Social learning games" and "Ending game"). The Programme lasted 20 weeks (one workshop per week). The objectives of the Programme was to enable students without difficulties to learn more about students with special needs integrated in their classes through personal contact and direct interaction, which gives them personal experience. The experimental group of students (N=570) participated once weekly for 1 hour (total of 20 hours) during 5 consecutive months in the Programme, while control group (N=574) was not included in any additional programme. Sociometric position of students with special needs was assessed using Sociometric test (Jenings, 1948; Moreno, 1962) on the sample of 63 students with special needs in experimental and control groups. The rezultes show that different games from Programme have different influence on the changes in sociometric position of male and female students with special needs.

Key words: sociometric position, pupil of special needs, the structured games program